

DR. DARIUS STALIŪNAS

Lietuvos istorijos institutas

BAŽNYTINĖS UNIJOS PROJEKTAS (1865–1866)

1866 m. pradžioje Vilniaus generalgubernatoriaus Konstantino von Kaufmano sudarytoji Revizinė Romos katalikų dvasininkijos Šiaurės vakarų krašte reikalų komisija konstatavo, jog „vietinės katalikybės išskirtinis bruožas – tai politinis jos charakteris ir siekimas išplėsti religinę propagandą. Toks vietinės katalikybės pobūdis būdingas jai nuo seno. Katalikybė nuo pat atėjimo į šį kraštą buvo pagrindinė lenkiškumo pagalbininkė. Tai ir nulėmė jos politinį priešišumą Rusijos valstybei bei rusų pradams“¹. Tokių citatų būtų galima rasti ir daugiau. Taigi, Rusijos valdžios požiūriu, buvusios LDK žemės traktuotos kaip dviejų konfesijų susidūrimo arena. Vienos iš jų pergalė turėjo reikšti ir atitinkamos civilizacijos (rusiškos ar lenkiškos) įsigalėjimą.

Nekyla abejonių, kad tam tikra dalis rusų valdininkų galvojo apie netolimimus laikus, kai šiose „nuo seno rusiškose“ žemėse neliks nė vieno kataliko, bent jau liaudyje². Tokį radikalų pokytį buvo galima pasiekti arba sudarius bažnytinę uniją, t. y. visus šio krašto katalikus *in corpore* padarius stačiatikiais, arba palaipsniui, kitaip tariant, skatinant ar verčiant pavienius asmenis, o dar geriau – parapijas, pereiti į viešpataujančią konfesiją. Tiek viena, tiek kita čia paminėta taktika turėjo savo adeptų.

Šiame straipsnyje, remdamiesi daugiausia archyviniais šaltiniais, nagrinėsime iki šiol istoriografijoje plačiau neanalizuotą bažnytinės unijos projektą, kuris buvo parengtas po 1863–1864 m. sukilimo numalšinimo. Pirmiausia aptarsime pagrindinius jo bruožus, kitaip tariant, projekte sumodeliuotą Bažnyčių sujungimo mechanizmą, valdžios motyvus, kurie paskatino

---

¹ Revizinės komisijos raštas be datos, *Lietuvos valstybės istorijos archyvas (LVIA)*, f. 378, bs, 1866, b. 1340, l. 62.

² Vilniaus žandarų štabo karininko 1865 m. gruodžio 9 d. raštas III skyriaus ir žandarų valdybos viršininkui, *Rusijos federacijos valstybinis archyvas (RFVA)*, f. 109, 1 ekspedicija, 1864 m., b. 82, l. 21.

ją ilgam atidėti šį sumanymą, taip pat bandysime nustatyti jo autorių (ar autorius) ir galimas atsiradimo aplinkybes.

Vis dėlto vertėtų pradėti nuo pavienių asmenų ir parapijų perėjimo į stačiatikybę. Tai iš dalies padėtų paaiškinti, kaip atsirado bažnytinės unijos projektai. Oficialiame rusų valdininkų susirašinėjime ir publicistikoje kartais praslysdavo mintis, kad visus Vakarų krašto katalikus, ypač valstiečius, esą nesunku priversti pereiti į stačiatikybę. Dažnai būdavo konstatuojama, kad valstiečiams apskritai nesvarbu, kokią bažnyčią – katalikų ar stačiatikių – lankyti (eina į tą, kuri arčiau)³, arba teigiama, esą jie tik ir laukia, kad caras lieptų pakeisti konfesiją⁴. Tačiau tokios optimistinės prognozės greit pasirodė perdėtos. Pavyzdžiui, Vilniaus žandarų štabo karininkas Aleksandras Losevas jau 1866 m. rugsėjo mėnesį konstatavo, kad Vilniaus gubernijoje perėjimas iš katalikybės į stačiatikybę, kuri daugiausia inicijavo ir skatino ne stačiatikių dvasininkija, bet kariniai viršininkai, taikos tarpininkai ir policijos pareigūnai, prasidėjo tik tų metų pradžioje, tačiau rugsėjo mėnesį šis procesas jau buvo sustojęs⁵. Nors šio teigimo taip pat nereikėtų labai vertinti. Po 1863 m., bent jau iki 1866 m. perėjusiųjų į stačiatikybę skaičius, anot kai kurių oficialių šaltinių, didėjo⁶. Yra žinoma, kad ir Muravjovas skatino smulkiuosius (bajorkaimių) bajorus priimti stačiatikybę, nes taip jie išvengs „lenkų“ bajorų likimo ir galės naudotis „rusams“ suteiktomis privilegijomis įsigyjant žemę⁷. Tačiau pirmieji keleri metai po sukilimo nesuteikė daug vilčių, kad perėjimas į stačiatikybę taps visuotiniu reiškiniu. Statistiniai duomenys apie perėjusius iš kitų konfesijų į stačiatikybę yra įvairūs, todėl kol kas sunku nustatyti tikslius skaičius. Aišku tik, kad konfesijos keitimas neįgavo tų mastų, kurių tikėjosi didžiausi tokių priemonių šalininkai. Be to, neretai atsitikdavo ir taip, kad vos perėję asmenys panorėdavo grįžti į katalikybę arba skųsdavosi, kad valdininkai naudoja prievartą⁸. Kita vertus, valdžiai nebuvo paslaptis, kad dalis katalikų, ypač iš aukštesniųjų socialinių sluoksnių, konfesiją keičia vien dėl išskaičiavimo, t. y. kad išvengtų represijų prieš „lenkų kilmės asmenis“.

³ Ал. Толс... [?], „Кое-что о народностях русской и польской“, *Вестник Западной России. Историко-литературный журнал*, 1865, год 3, т. 3, июнь, р. 359.

⁴ Vilniaus žandarų štabo karininko 1866 m. rugsėjo mėn. [diena nenurodyta] raštas III skyriaus ir žandarų valdybos viršininkui, RFVA, f. 109, 1 ekspedicija, 1864 m., b. 82, l. 63.

⁵ Ten pat, l. 62, 64.

⁶ Konfesijos keitimo statistiką galima rasti, pavyzdžiui, šioje byloje: LVIA, f. 378, bs, 1866 m., b. 2279.

⁷ V. Merkys, *Motiejus Valančius. Tarp katalikiškojo universalizmo ir tautiškumo*, Vilnius, 1999, p. 586.

⁸ Duomenų apie tai galima rasti byloje „Apie Vakarų gubernijų katalikus, priėmusius stačiatikybę“, RFVA, f. 109, 1 ekspedicija, 1864 m., b. 82.

Projektas. 1865 m. pabaigoje–1866 m. Peterburgą pasiekė du anonimiškai raštai, kur aptarta aktuali etnopolitinė krašto situacija ir pateikta siūlymų, kaip padėti integruoti Vakarų kraštą į Rusijos imperiją. Šiuos dokumentus savo valdžiai sostinėje atsiuntė IV žandarų korpuso viršininkas Andrius Kucinskis⁹. Kadangi antrajame rašte yra nuoroda į pirmąjį, tai nekyla abejonių, kad šiuos abu raštus parengė tas pats asmuo. Be to, antrajame rašte, išsiųstame 1866 m. birželio 7 d., tik primenamas ankstesnis pasiūlymas dėl bažnytinės unijos, tačiau jis nedetalizuojamas. Vis dėlto jis yra svarbus, nes gali padėti identifikuoti autorių. Gali būti, kad tam pačiam autoriui priklausė dar vienas raštas, pavadintas „Apie uniją“, datuotas 1866 m. rugsėjo 15 d. (šiam rašte užsimenama, kad autorius pasiūlymus dėl unijos jau buvo pateikęs anksčiau)¹⁰.

Pirmajame rašte, kuri minėtasis Kucinskis į Peterburgą išsiuntė 1865 m. spalio 12 d., konstatuojama, kad didžiausias Rusijos priešas šiame krašte – katalikybė¹¹. Dalinės priemonės (konkordato nesilaikymas, vienuolynų uždarymas, parapijų ir kunigų skaičiaus mažinimas, katalikų vertimas stačiatikiais) gali tik tariamai pakeisti situaciją, tačiau tol, kol egzistuos „Lotyniškoji bažnyčia“, tol bus tvirtos popiežiaus pozicijos¹². Šio rašto autoriaus nuomone, vienintelė išeitis – sukurti Rusijos Katalikų Bažnyčią; ji turi būti viso labo pereinamasis etapas visus imperijos katalikus (neskaitant Lenkijos Karalystės) paverčiant stačiatikiais. Pateikiamas ir gana detalus tokios Bažnyčios sukūrimo planas.

Pradžią tokios Bažnyčios atsiradimui turi duoti pareiškimas, kuri turėtų pasirašyti kuo daugiau katalikų. Tame pareiškime reiktų atsiriboti nuo negarbingos Katalikų Bažnyčios praeities Rusijos imperijoje, taip pat nuo Lenkijos ir lenkiškų idealų ir pareikšti, kad nors ir toliau išpažįstamos pagrindinės katalikiškos dogmos ir popiežius laikomas „Bažnyčios viršininku“, bet jam atimama teisė kištis į šios konfesijos reikalus Rusijos imperijoje. Toliau reikia paprašyti, kad būtų įkurta speciali Laikinoji taryba iš pareiškimą pasirašiusių dvasininkų, taip pat visuomenės išrinktų ir valdžios patvirtintų

---

⁹ IV žandarų korpuso viršininko 1865 m. spalio 12 d. raštas III skyriaus ir žandarų valdybos viršininkui, ten pat, Slaptasis archyvas (toliau – SA), ap. 2, b. 707, l. 1–2; IV žandarų korpuso viršininko 1866 m. birželio 7 d. raštas III skyriaus ir žandarų valdybos viršininkui, ten pat, b. 713, l. 1–2. Antrasis dokumentas pavadintas „Apie dabartinę padėtį krašte“ ir datuotas 1866 m. gegužės 28 d. Kadangi juos užrašė raštininkas, tai autorystės nustatyti pagal raštą negalima.

¹⁰ Čia išsakytos mintys pakartoja kai kuriuos ankstesnių dokumentų pasiūlymus: Nepasirašytas raštas „Dar apie uniją“, 1866 m. rugsėjo 15 d., ten pat, 1 ekspedicija, 1864 m., b. 82, l. 81–82.

¹¹ Neįvardyto autoriaus pasiūlymai „Kaip panaikinti nenormalią padėtį Vakarų krašte“, ten pat, b. 707, l. 11.

¹² Ten pat, l. 28.

pasauliečių, kuri, neliesdama pagrindinių religinių dogmų, parengtų Bažnyčios pertvarkymo planą. Dar turėtų būti deklaruoti geri santykiai su Stačiatikių Bažnyčia. Pradžioje neturėtų būti minimas žodis „unija“, o tik „vienybė“¹³.

Parašų rinkimas po šiuo pareiškimu turėtų vykti be vyriausybės kišimosi. Kad akcija vyktų sėkmingiau, reikėtų į Peterburgą iškviešti visus vyskopus ir vyskupijų valdytojus. Tokiam parašų rinkimui reikėtų 3–4 mėnesių; šią akciją galima pradėti arba Vilniuje, arba Peterburge. Pasiūlymų autoriaus nuomone, galima netgi pasiekti, kad pasirašytų nemažai kunigų. Tereikia skiriant į parapijas proteguoti tuos kunigus, kurie pasirašys pareiškimą, ir tie, kurie priešinas, turės nusileisti. Nepavykus gauti nors vieno vyskupo parašo, situacija vis tiek nebus bloga, nes ateityje teisę išventinti naujus vyskopus bus galima suteikti iš aukštųjų dvasininkų sudarytam Sorborui arba net stačiatikių archijerėjui¹⁴.

Kaip reikėtų išjudinti šią akciją? Tam, pasiūlymų autoriaus nuomone, reikėtų privataus, ne oficialaus ar pusiau oficialaus spaudos leidinio. Šis leidinys turėtų šios temos monopolį, kiti galėtų nebent perspausdinti jo redakcinius straipsnius arba rašydami savo vardu vadovautis minėtame leidinyje išdėstytais mintimis¹⁵.

Surinkus ne mažiau kaip pusę milijono parašų, reikėtų įteikti šį pareiškimą carui, ir caras paskelbtų įsaką dėl Rusijos Katalikų Bažnyčios įkūrimo. Neigiamos popiežiaus reakcijos nereikėtų laukti, o tai kaip tik ir padėtų galutinai nutraukti Rusijos katalikų ir Apaštalo Sosto ryšius¹⁶.

Tolesnius pertvarkymus vykdytų jau minėta Laikinoji taryba. Dvasininkus į šią Tarybą rinktų vyskupijų kapitulos, o pasauliečius – atskirų luomų katalikai gubernijose. Šioje institucijoje būtų 50 narių. Vyriausybė savo ruožtu paskirtų savo atstovus ir iš pasauliečių parinktų oberprokurorą. Taryba turėtų iš savų išrinkti pirmininką (dvasininką) ir vicepirmininką (pasaulietį). Bendrais bruožais buvo nusakytos Laikinosios tarybos užduotys: rasti ir išventinti naujosios Bažnyčios metropolitą ir vyskopus, jeigu senieji nesutiks prisijungti; sureguliuoti santykius su Stačiatikių Bažnyčia jau pavartojant ir žodį „unija“; nustatyti Bažnyčios valdymo struktūrą – vyriausia valdžia turi atitekti Rusijos katalikų dvasinei kolegijai; sureguliuoti vyskupijų konsistorijų kompetenciją; panaikinti celibatą; įvesti rusų kalbą pamaldose ir mokant tikybos; parengti bendrų rusų katalikų ir stačiatikių brolių veiklą, taip pat kiti smulkesni klausimai¹⁷.

---

¹³ Ten pat, l. 41–46.

¹⁴ Ten pat, l. 48–51.

¹⁵ Ten pat, l. 51–52.

¹⁶ Ten pat, l. 52.

¹⁷ Ten pat, l. 54–63.

Unijos įgyvendinimas numatytas kaip procesas: pirmosios Tarybos kadencijos metu (kadencijos trukmė – 3 metai) turėtų būti realizuoti esminiai Bažnyčios pertvarkymo aspektai, pripažinta unija, nurodyti Bažnyčių suartėjimo būdai ir parengti pasiūlymai dėl visiško susijungimo; antroji Taryba turėtų šiuos sumanymus įgyvendinti; trečioji arba ketvirtoji galės įvykdyti galutinį susijungimą¹⁸. Kitaip tariant, galutinai atskirtos Katalikų Bažnyčios Rusijos imperijoje, neskaitant Lenkijos Karalystės¹⁹, neliktų vėliausiai po 12 metų.

Tokie pasiūlymai prijungti Katalikų Bažnyčią Rusijos imperijoje, ir ne tik joje, prie Stačiatikių Bažnyčios nebuvo labai originalūs. Istorinėje literatūroje teigiama, jog dar XIX a. 4–5 dešimtmetyje būta sumanymų sujungti Katalikų ir Stačiatikių Bažnyčias. Tokie projektai buvo kilę kroatų ir slovėnų katalikų visuomenės veikėjų galvose²⁰.

Po 1863–1864 m. sukilimo numalšinimo ši idėja vėl buvo prisiminta. Ją suaktualino, be kita ko, vienas įtakingiausių XIX a. vidurio Rusijos publicistų Michailas Katkovas savo redaguojamo laikraščio „Moskovskije vedomosti“ puslapiuose. Jis, tiesa, tik perpasakojo užsienio spaudos publikacijas, tačiau ne tiek svarbu, kur ta informacija atsirado pirmiausia. Svarbiausia, kad Katkovas tą idėją plačiai aptarė ir jai pritarė. Publikacijoje buvo rašoma, esą Rusijos vyriausybė ketina paskelbti jos žinioje esančią Katalikų Bažnyčią nepriklausomą nuo popiežiaus ir jos valdymą patikėti specialiam sinodui, drauge sumažinant vyskupų galias. Toliau teigiama, kad liturgijoje lotynų kalbą ketinama pakeisti senąja slavų kalba, kuri vartojama stačiatikių pamaldose²¹. Tas faktas, jog Katkovo straipsnius skaitė kiekvienas aukštesnio rango valdininkas, ypač Vakarų krašte, šiuo metu nekelia jokių abejonių. Buvo gana gerai žinoma, kad „Moskovskije vedomosti“ redaktorius yra įtakingas vyriausybinuose sluoksniuose, tad jo pateikta informacija apie tariamus vyriausybės planus galėjo būti suvokiama kaip patikima²². Taigi neatmetama galimybė, kad mūsų aptariamų raštų autorių inspiravo kaip tik laikraščio „Moskovskije vedomosti“ publikacija. Apie „galutinį Rusijos ka-

¹⁸ Ten pat, l. 64.

¹⁹ Buvo pasiūlyta, esant palankioms sąlygoms, nuo Lenkijos Karalystės atskirti unitų gyvenamas Liublino gub. apskritis, o nuo Augustavo – lietuviškas apskritis ir ten taip pat įdiegti uniją: ten pat, l. 66.

²⁰ И. В. Чулкина, „К вопросу о попытке объединения Старокатолической церкви с Православной (70–90-е годы XIX в.)“, *Церковь в истории славянских народов (Балканские исследования, выпуск 17)*, Москва, 1997, p. 247.

²¹ [M. Katkovas], *Московские ведомости*, 1864, 30 декабря, № 287; H. Głębocki, „Co zrobić z Polską. Kwestja polska w koncepcjach konserwatywnego nacjonalizmu Michaila Katkova“, *Przegląd Wschodni*, t. IV, z. 4 (16), 1998, p. 877.

²² В.А. Твардовская, *Идеология пореформенного самодержавия (М.Н. Катков и его издания)*, Москва, 1978, p. 3, 30, 64 ir kt.

talikų atskyrimą nuo Romos įtakos“ savo pasiūlymuose kalbėjo ir Vilniaus generalgubernatoriaus padėjėjas generolas majoras Aleksandras Potapovas²³. Panašūs siūlymai pasiekdavo Peterburgą ir iš Vakarų Europos. Štai buvęs katalikų kunigas iš Vestfalijos Oberdekas panoro Vakaruose sukurti Stačiatikių Katalikų Bažnyčią, kuri išlaikytų katalikiškas apeigas, bet paklustų ne popiežiui, o Stačiatikių Bažnyčiai²⁴.

Nepavyko rasti faktų, kurie liudytų, jog sumanymas prie Stačiatikių Bažnyčios prijungti Katalikų Bažnyčią Rusijos imperijoje (neskaitant Lenkijos Karalystės) būtų aptariamasis Rusijos valdžios sluoksniuose. Tikrai žinoma, kad valdžia nemėgino šio ar panašių sumanymų įgyvendinti, nors gandai apie panašius valdžios ketinimus ir sklido²⁵. Kodėl nebuvo ryžtasi tokiam žingsniui?

Atsakymo reikėtų ieškoti bendrose Rusijos vidaus politikos nuostatose. Nekyla abejonių, jog valdantysis elitas po 1863–1864 m. sukilimo ėmėsi priemonių, kurias galima įvardyti ir kaip integracines, ir kaip asimiliacines. Tačiau tos priemonės nebuvo pasirenkamos beatodairiškai. Rusų valdininkai, pasirinkdami tam tikras politines priemones, paprastai atsižvelgdavo ir į realią situaciją. Kai kurie Rusijos konfesinės politikos aspektai (pavyzdžiui, rusų kalbos įvedimas pridėtinėse katalikų pamaldose Vakarų krašte) leistų manyti, jog valdžia nesiėmė dar radikalesnių žingsnių, nes bijojo visuotinio gyventojų pasipriešinimo ir, matyt, nelabai tikėjo panašių projektų sėkme. Tikėtina, kad panašūs motyvai ir šiuo atveju paskatino valdžią įdėmiau nesvarstyti bažnytinės unijos projekto.

Autorystė. Istorinėje literatūroje Bažnyčių unijos projektai, numalšinus 1863–1864 m. sukilimą, siejami su Minsko bajorvedžiu Eustachijumi Prószyńskiu²⁶. Iš tiesų Prószyńskis buvo vienas iš tokių sumanymų iniciatorių. Jis jau 1865 m. pirmojoje pusėje apie tai kalbėjo su arkivyskupu Antonijumi. Pokalbio metu Prószyńskis pasiūlė Vakarų gubernijose įkurti nuo Šventojo Sosto nepriklausomą Vakarų katalikų vyskupiją, kuri turėtų padėti sujungti dvi Bažnyčias. Iniciatyvos turėtų imtis įtakingesni vietiniai katalikai. Reikėtų parengti tam tikrą dokumentą ir po juo rinkti parašus; tie parašai rodytų pasirengimą prisijungti prie naujos vyskupijos. Reikėtų veikti

²³ Vilniaus generalgubernatoriaus padėjėjo A. Potapovo 1865 m. gegužės 19 d. parengtas raštas, *Rusijos valstybinis istorijos archyvas* (toliau – RVIA), f.1282, ap. 1, b. 248, l. 24.

²⁴ Byla „Apie Oberdeko prisijungimą prie stačiatikybės“, RVIA, f. 832, ap. 1, b. 2.

²⁵ Byla „Dėl gandų apie katalikybės persekiojimą ir draudimą katalikams pripažinti popiežiaus viršenybę sklidimo tarp gyventojų katalikų Šiauliuose“, LVIA, f. 378, Politinis skyrius, 1867 m., b. 23; „Dėl gandų sklidimo tarp Bresto apskrities valstiečių apie unitų Bažnyčios sujungimą su Stačiatikių Bažnyčia Lenkijos karalystėje“, ten pat, b. 332.

²⁶ K. Lis, *Pius IX a Polska w dobie powstania styczniowego*, Lublin: Redakcja wydawnictwa Katolickiego uniwersytetu Lubelskiego, 1996, p. 298.

konfidencialiai, tačiau tik gavus vyriausybės pritarimą. Su šiais pasiūlymais buvo supažindinta vietinė Šiaurės vakarų krašto valdžia. Yra žinoma, kad su Prószyńskio pasiūlymais 1865 m. balandžio 1 d. buvo supažindintas Potapovas²⁷. Matyt, Potapovas buvo pasirinktas neatsitiktinai. Kai 1865 m. pavasarį Aleksandras II sutiko patenkinti Muravjovo atsistatydinimo prašymą, Peterburge kilo mintis Šiaurės vakarų krašto valdymą patikėti dviem asmenims: generolui adjutantui Aleksandru Chruščiovui ir Potapovui. Kovo pabaigoje–balandžio pradžioje Peterburge vyko intensyvios diskusijos dėl Muravjovo įpėdinio. Taigi Potapovas gavo šiuos pasiūlymus kaip potencialus Vilniaus generalgubernatorius. Tačiau, kaip žinoma, šios pareigos teko Kaufmanui; jis, beje, vėliau taip pat buvo supažindintas su Prószyńskio pasiūlymais²⁸. Tačiau nėra duomenų, kad vietinė valdžia būtų ėmusi šį sumanymą įgyvendinti²⁹.

Taigi negalima paneigti fakto, jog Minsko gubernijos bajorvedis inicijavo Katalikų ir Stačiatikių Bažnyčių sujungimo Rusijos imperijoje projektą. Juo labiau kad Prószyńskio raštuose išdėstytos mintys sutampa su šiame straipsnyje aptartuoju projektu, taip pat vėliau matysime, kad yra faktų, rodančių Prószyńskio ryšį su šiais dokumentais. Tačiau yra ne viena aplinkybė, verčianti ieškoti ir kitų šio sumanymo šalininkų.

Pirmiausia reikia pasakyti, kad minėtame 1866 m. rugsėjo 15 d. nepasirašytame rašte „Apie uniją“ rašoma, jog unijos įgyvendinimą palaiko ir Prószyńskis³⁰. Vadinasi, Minsko gubernijos bajorvedis tikrai nėra šio dokumento autorius. Čia, kaip jau minėta, buvo užsiminta, kad dokumento autorius anksčiau buvo pateikęs savo siūlymus dėl unijos. Taigi reikia ieškoti ir kitų šio sumanymo šalininkų.

Tikėtiną (ar tikėtinus) bažnytinės unijos iniciatorius gali padėti identifikuoti minėtuose pasiūlymuose (1865 m. spalio 12 d. ir 1866 m. gegužės 28 d.) pateikti samprotavimai, kurie nebuvo tiesiogiai susiję su siūlomu projektu.

Šiuose raštuose deklaruojamas politinis lojalumas valdžiai neturėtų stebinti. Tačiau keletas tiesiogiai su unijos projektu nesusijusių samprotavimų

---

²⁷ Arkivyskupo Antonijaus 1865 m. balandžio 1 d. raštas A. Potapovui, *RVIA*, f. 1016, ap. 1, b. 985, l.1–4. Pirmame lape pieštuku parašyta, kad Potapovas su šio laiško turiniu supažindino tuometinį generalgubernatorių Michailą Muravjovą.

²⁸ Arkivyskupo Antonijaus 1866 m. balandžio mėn. (diena nenurodyta) laiško K. Kaufmanui kopija, *RFVA*, f. 109, sa, ap. 2, b. 712, l. 1–6. Jo turinys identiškasis Antonijaus laišku, adresuotam Potapovui.

²⁹ Galima prisiminti anksčiau minėtą faktą, kad Potapovui mintis apie Rusijoje gyvenančių katalikų atskyrimą nuo Šventojo Sosto buvo nesvetima. Gali būti, kad ši mintis jam kilo kaip tik po arkivyskupo Antonijaus laiško.

³⁰ Nepasirašytas raštas „Dar apie uniją“, 1866 m. rugsėjo 15 d., *RFVA*, 1 ekspedicija, 1864 m., b. 82, l. 82.

yra labai intriguojantys: „Be reikalo manoma, kad [Lenkijos] Karalystės lenkai ir lietuviai, arba tiksliau – lenkai Rusijoje, myli vieni kitus ir broliuojasi. Visai ne! Juos jungia tik politinė idėja, bet sieloje tūno amžiams bėgant susiformavusi didelė nesantaika, kuri ypač smarkiai pasireiškia pirmiausia Varšuvoje“³¹. Arba štai dar viena mintis: „Pastarieji [lietuviai. – D.S.] niekada nepamiršta, kad ir Sobieskis, ir Kosciuszka, ir Mickevičius, ir daugelis kitų, kuriais didžiuojasi Lenkija, buvo ne lenkai, bet rusai ir lietuviai“³². Autoriaus nuomone, egzistuoja net labai ryškūs charakterių skirtumai: „Kas išstudijavo abiejų tautų etnografiją, tas aiškiai mato, kaip skiriasi jų charakteriai, gebėjimai ir apskritai vidinis nusiteikimas“³³. XIX a. viduryje tokios istorinio paveldo dalybos aptinkamos ir kituose tekstuose: „Nedaugelis žino arba ne visi nori žinoti, kad patys garsiausi lenkų vardai, pavyzdžiui, kunigaikštis Konstantinas Ostrogiškis, Leonas Sapiega, Karolis Chodkevičius, Steponas Čarneckis, Tadas Kosciuszka, Naruševičius, Mickevičius ir daugelis kitų buvo ne lenkai, bet lietuviai ir rusinai; kad beveik visi dabartinės lenkų literatūros korifėjai mūsų tėvynainiai“³⁴. Dar viena citata: „Kosciuszka – lietuvis, o ir Jus [J.Kraševskį. – D.S.] laikau lietuviu“³⁵. Kai kur tos dalybos apibūdinamos šiek tiek kitaip: „Lietuva davė Lenkijai daug garsių žmonių, pavyzdžiui, Mickevičių, Kosciuską ir daugelį kitų“³⁶. Visos šios paskutinės trys citatos priklauso tai pačiai – Adomo Honorijaus Kirkoro – plunksnai. Tai būtų pirmoji nuoroda, kuri leistų susieti aptariamąjį projektą su Kirkoru.

Lietuvos praeities vertinimas, pateiktas aptariamuose dokumentuose, labai artimas Kirkoro istorinei koncepcijai. Lietuvos valstybė čia vadinama Lietuvos ir Rusios didžiąja kunigaikštyste (Velikoe kniažestvo litovskorussoje). Krašto nelaimės, anot autoriaus, prasidėjo nuo tada, kai Jogaila priėmė krikštą ir prasidėjo Lietuvos polonizacija. Po Liublino unijos Lietuva tapo Lenkijos provincija. Tada kraštą užgriuvo dar didesnės nelaimės (anarchija, moralės nuosmukis, vidinė netvarka, didikų savivalė ...), o polonizuoti šį kraštą daugiausia padėjo jėzuitai³⁷. Būtų galima pasakyti, kad Kir-

³¹ Neįvardyto autoriaus pasiūlymai „Kaip panaikinti nenormalią padėtį Vakarų krašte“, ten pat, b. 707, l. 65.

³² Ten pat, l. 66.

³³ Ten pat.

³⁴ Cituojama iš: D. Staliūnas, Lietuviškojo patriotizmo pėdsakai XIX a. viduryje“ (publikacija ir įvadinis straipsnis), įteikta *Lietuvos istorijos metraščiui*.

³⁵ S. Kirkor, *Przeszłość umiera dwa razy. Powieść prawdziwa*, Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1978, p. 141.

³⁶ A. Kirkoro laiško 1861 m. sausio 28 d. ponui Kulikovskuiui [iš tiesų – Marijai, kuri vėliau tapo jo antrąja žmona] kopija (čia yra žandarų atliktas vertimas į rusų kalbą), RFVA, f. 109, sa, ap. 2, b. 264, l. 8.

³⁷ Neįvardyto autoriaus raštas „Apie dabartinę padėtį krašte“, 1866 m. gegužės 28 d., RFVA, f. 109, sa, ap. 2, b. 713, l. 3–5.

koras ne vienintelis laikėsi panašios istorinės koncepcijos ar ją galėjo kas nors iš jo tiesiog „pasiskolinti“, tačiau šiame tekste yra ir daugiau vietų, kurios perša būtent Kirkoro autorystę.

Istoriografijoje, remiantis publikacijomis laikraštyje „Deń“, yra teiginių, esą XIX a. viduryje apie laikraščio „Vilenskij vestnik“ redakciją, kitaip tariant, redaktoriaus Adomo Honorijaus Kirkoro aplinkoje, susibūrę vietiniai visuomenės veikėjai bent jau pokalbių su Peterburgo stačiatikių dvasinės akademijos profesoriumi Michailu Kojalovičiumi metu išsakė mintį, kad vietinė katalikų bajorija pereis į stačiatikybę, jeigu tik taip pasielgs liaudis³⁸. Man pavyko rasti tik laikraštyje „Deń“ paskelbtą straipsnį apie kai kurių šio krašto bajorų svarstyta bažnytinės unijos idėją, tačiau su Kirkoro aplinka šie samprotavimai nesiejami³⁹.

Tačiau yra ir kitų argumentų, leidžiančių susieti bažnytinės unijos projektą su Kirkoru. Pirmajame dokumente skundžiamasi, jog dabar valdžia persekiojanti už tai, kas visai neseniai ne tik nebuvo smerkiama, bet buvo net remiama: „Niekam ne paslaptis, kad ta [senoji] sistema puoselėjo ir beveik rėmėsi privilegijuotąją klase, lenkiška savo dvasia, kalba ir kryptimi; tada lenkų kalba, lenkų–lotynų [t. y. katalikiški. – D.S.] paminklai nebuvo draudžiami ir šalinami; atvirksčiai, net buvo suteikiama parama juos renkant“⁴⁰. Galima drąsiai įtarti, kad šiuo atveju kalbama apie Vilniaus archeologijos komisiją, kuri faktiškai savo gyvavimą baigė kaip tik 1865 m.⁴¹ Kirkoras, kaip žinoma, buvo vienas aktyviausių jos narių, todėl jam komisijos veiklos sustabdymas buvo skaudus smūgis⁴².

Vilniaus generalgubernatorių įvertinimas, pateiktas aptariamuose raštuose, taip pat rodytų, kad čia išdėstytos Kirkoro mintys. Šiuose tekstuose Muravjovo valdymas vertinamas daug palankiau nei jį pakeitusio Kaufmano metodai⁴³. Tokius pačius vertinimus aptinkame ir Kirkoro laiškuose, ad-

³⁸ А. Цьвікевіч, «Западно-Руссизм». Нарысы з гісторыі грамадзкай мысьлі на Беларусі ў пачатку XIX в., Менск: Навыка і тэхніка, 1993, p. 156–157; O. Łatyszonek, „Krajowość i „zapadno-russizm. Tutejszość zideologizowana“, *Krajowość – tradycje zgody narodów w dobie nacjonalizmu. Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej w Instytucie Historii UAM w Poznaniu (11–12 maja 1998)*, Poznań, 1999, p. 38.

³⁹ ...ичь. [?], Несколько слов о народном движении в Белоруссии. (Письмо к Редактору), *День*, 1863, № 23.

⁴⁰ Neįvardyto autoriaus pasiūlymai „Kaip panaikinti nenormalią padėtį Vakarų krašte“, ten pat, b. 707, l. 23–24.

⁴¹ E. Aleksandravičius, *Kultūrinis sąjūdis Lietuvoje 1831–1863 metais. Organizaciniai kultūros ugdymo aspektai*, Vilnius, 1989, p. 43–47.

⁴² Anot dr. Redos Griškaitės, būtent Kirkoras, o ne Eustachijus Tiškevičius buvo pagrindinis Vilniaus archeologijos komisijos darbuotojas ir vadovas. Dėkoju dr. Griškaitei už šią informaciją.

⁴³ Neįvardyto autoriaus raštas „Apie dabartinę padėtį krašte“, 1866 m. gegužės 28 d., RFVA, f. 109, sa, ap. 2, b. 713, l. 11.

resuotuose Juzefui Ignotui Kraševskiiui⁴⁴. Taip pat reikia pasakyti, kad yra liudijimų, esą Muravjovas palankiai vertinęs Kirkorą. Vilniaus žandarų štabo karininkas Aleksandras Losevas tvirtino, kad „kai pradėta kalbėti apie būtinybę pakeisti Kirkorą redaktoriumi rusu, grafas Muravjovas pasakęs: „niekada to nepadarysiu, nes niekas kitas, be Kirkoro, negebės įvykdyti mano nurodymų, ir jeigu Kirkoras nebus redaktoriumi, tai lenkai „Vilenskij vestnik“ neskaitys“⁴⁵. Be to, 1865 m. pabaigoje, jau pasitraukęs iš generalgubernatoriaus pareigų, Muravjovas kreipėsi į Kaufmaną, kad iš Kirkoro nebūtų reikalaujama gražinti paskolos, kurią jis gavo 1863 m. gruodžio mėnesį⁴⁶. Yra dar vienas amžininkų liudijimas apie Muravjovo požiūrį į Kirkorą: „Geriausi nulenkimo pagalbininkai yra vietiniai. Aš laikau Kirkorą, nes jis žino, kad galiu 20 kartų jį pakarti“⁴⁷. Paskutinė citata neprieštarauja anksčiau išsakytoms mintims. Šie liudijimai, manytume, bent iš dalies patvirtina Losevo teiginį. Tiesa, yra liudijimų, esą Muravjovas neigiamai vertinęs Kirkoro veiklą⁴⁸, tačiau tuo nelengva patikėti, nes tada būtų sunku paaiškinti tą faktą, jog Kirkoras liko „Vilenskij vestnik“ redaktoriumi visą tą laiką, kol Muravjovas buvo Vilniaus generalgubernatoriumi. Taigi dokumentų analizė leistų spėti Kirkorą ar bent jam artimus visuomenės veikėjus buvus šio projekto iniciatoriais. Kai kurios kitos aplinkybės taip pat sustiprina šią hipotezę.

„Vilenskij vestnik“ 1865 m. pirmojoje pusėje, kai dar redaktoriumi buvo Kirkoras, publikavo straipsnį, kur buvo informuojama apie kitų šalių partangas suartinti dvi krikščioniškas Bažnyčias⁴⁹.

8-ajame dešimtmetyje Kirkoras, jau gyvendamas Krokuvoje, iš žmonos Marijos gaunamą svarbią informaciją apie situaciją Rusijoje persiųsdavo Kraševskiiui. Tos žinios vėliau per Bronislovą Zaleskį patekdavo į Prancūzijos vyriausybės rankas. Gaunami už informaciją pinigai tuo metu buvo jo pagrindinis pragyvenimo šaltinis. Tačiau labai dažnai Kirkoras sulaukdavo kritikos, kad pateikiama nereikšminga informacija. Taip buvo ir 1873 m. vasarą. Tuoj po to Kirkoro korespondencijoje atsiranda informacijos apie 1866 m. svarstyta bažnytinės unijos projektą. Sumanymas priskiriamas

⁴⁴ S. Kirkor, *Przeszłość umiera dwa razy...*, p. 106.

⁴⁵ Vilniaus žandarų štabo karininko 1867 m. sausio 29 d. slaptas raštas III skyriaus ir žandarų valdybos viršininkui, RFVA, f. 109, 1 ekspedicija, 1857 m., b. 4, d. 3, l. 33.

⁴⁶ M. Muravjovo 1865 m. spalio 10 d. laiškas K. Kaufmanui, LVIA, f. 378, bs, 1864 m., b. 213, l. 27–28.

⁴⁷ Muravjovo pasisakymai ir aforizmai apie sukilimo numalšinimą bei rusifikaciją, kuriuos užrašė Ratčas, *Rusijos tautinės bibliotekos Sankt Peterburge Rankraščių skyrius*, f. 629, b. 6, l. 1. Už šią citatą dėkoju dr. Michailui Dolbilovui.

⁴⁸ Valstybės turtų ministro 1866 m. lapkričio 30 d. raštas generalgubernatoriui, ten pat, 1866 m., b. 191, l. 3–4.

⁴⁹ Новейшия попытки сближения церквей, *Виленский вестник*, 1865, nr. 65.

Antanui Zubko, o daugiausia minimas Prószyński. Paryžiuje ši informacija sukėlė susidomėjimą, taigi Kirkoras buvo priverstas pateikti apie šį projektą vis daugiau informacijos. Jis tą darė be didelio entuziazmo. Laiškuose Kraševskiui Kirkoras prašė jokiū būdu neskelbti tos informacijos. Mat tada paaiškėtų, kas ją pateikė, be to, Kirkoras palankiai vertino Prószyńską ir nenorėjo jo kompromituoti. Todėl siūsdamas minėtąjį projektą padarė kupiūras, t. y. tekstas buvo be tų vietų, kurios, anot Kirkoro, nereikšmingos, taip pat šiek tiek pakeitė kai kurias vietas, nors visa esmė liko. Nepaisydama Kirkoro prašymo, apie šiuos projektus pradėjo rašyti lenkų spauda Krokuvoje ir Poznanėje, o galų gale pačius bažnytinės unijos tekstus paskelbė Jonas Martynovas (rusų kilmės asmuo, perėjęs į katalikybę ir įstojęs į Jėzuitų ordiną)⁵⁰. Iš šio dokumento buvo išbrauktos tos vietos, kurios kaip tik ir leidžia susieti šį sumanymą su Kirkoru: apie pasikeitusią valdžios politiką praeities vertybių rinkimo atžvilgiu, vietinės valdžios vertinimai, pasiūlymas leisti privatų laikraštį, įvairių praeities veikėjų priskyrimas lietuviams ar rusams, o ne lenkams ir pan.

Kai kurios kitos aplinkybės taip pat patvirtina šią hipotezę. Pavyzdžiui, tai, jog, kaip teigė jau minėtas IV žandarų korpuso viršininkas Kucinskis, apie šį projektą tuo metu žinojo, be autoriaus, tik jis ir jam pavaldus raštinkas, šis ir parašė tuos dokumentus. Be to, čia rašoma, kad autorius gerai žinomas tuometiniam Vilniaus generalgubernatoriaus padėjėjui Potapovui⁵¹, o Potapovas kaip tik buvo Kirkoro atrama po sukilimo⁵². Kirkorui tinka ir kiti Kucinskio pateikti faktai. Žandarų viršininkas rašė, kad pasiūlymų autorius yra „katalikas ir lietuvių kilmės asmuo“⁵³, be to, gerai pažįstantis šį kraštą⁵⁴.

Dar vienas svarbus aspektas, padedantis nustatyti šių pasiūlymų autorių, susijęs su jau minėta idėja dėl privataus periodinio, neoficialaus ar pu-

⁵⁰ A. H. Kirkoro 1873 m. balandžio–birželio mėn. rašyti laišškai J. I. Kraševskiui, *Jogailaičių universiteto bibliotekos Krokuvoje Rankraščių skyrius*, sign. Nr. 6467, l. 508, 530–532, 534–538, 542–544, 546, 558–559; W. Smoczyński, *O języku rosyjskim w nabożeństwie katolickiem, rozprawa X. J. Martinowa T. J. I Listy X. Gagarina T. J. do Księcia Al. Wołkońskiego oraz Nowy plan zniszczenia Kościoła Katolickiego w Rosyi*, Kraków, 1889, p. 96–114; S. Kirkor, *Przeszłość umiera dwa razy...*, p. 125–130.

⁵¹ IV žandarų korpuso viršininko 1865 m. spalio 12 d. raštas III skyriaus ir žandarų valdybos viršininkui, *RFVA*, f. 109, sa, ap. 2, b. 707, l. 1–2.

⁵² S. Kirkor, *Przeszłość umiera dwa razy...*, p. 105.

⁵³ IV žandarų korpuso viršininko 1866 m. birželio 7 d. raštas III skyriaus ir žandarų valdybos viršininkui, *RFVA*, f. 109, sa, ap. 2, b. 713, l. 1–2. Nors istorinėje literatūroje būta teiginių, esą Kirkoras gimė unito dvasininko šeimoje, tačiau šiuo metu, anot lenkų tyrinėtojos Małgorzatos Stolzmann, pakanka įrodymų, jog Kirkoras gimė katalikiškoje šeimoje: M. Stolzmann, *Czasopisma Wileńskie Adama Honorego Kirkora*, Kraków: PWN, 1973, p. 10–11.

⁵⁴ IV žandarų korpuso viršininko 1865 m. spalio 12 d. raštas III skyriaus ir žandarų valdybos viršininkui, *RFVA*, f. 109, sa, ap. 2, b. 707, l. 1–2.

siau oficialaus leidinio, kuris turėtų išjudinti šią akciją. Tokia mintis buvo išdėstyta, kaip jau minėta, rašte, kurį Kucinskis nusiuntė į Peterburgą 1865 m. spalio 12 d. Kaip tik tuo metu, t. y. 1865 m. antroje pusėje, kaip žinoma, komplikavosi Kirkoro kaip „Vilenskij vestnik“ redaktoriaus situacija. Muravjovas, kaip jau sakytą, palankiai vertino Kirkorą ir nesutiko jo pakeisti kitu asmeniu, tuo tarpu Kaufmano tuometinis „Vilenskij vestnik“ redaktorius netenkino. Jau 1865 m. rugpjūčio mėn. Vilniaus švietimo apygardos globėjas Ivanas Kornilovas ėmėsi žingsnių pakeisti „Vilenskij vestnik“ redaktorių⁵⁵. Tiesa, yra liudijimų, kad oficialų dokumentą Kirkoras gavo šiek tiek vėliau: 1865 m. lapkričio 29 d. Kornilovas pranešė Kirkorui, kad su juo nuo 1866 m. sausio 1 d. nutraukiamas kontraktas, nes jis nevykdęs jo sąlygų ir nespausdinęs straipsnių, atitinkančių „tikrai rusišką dvasią“⁵⁶. Taigi visai gali būti, kad, esant tokiai situacijai, Kirkoras arba mėgino išlaikyti savo rankose „Vilenskij vestnik“, arba gauti leidimą naujam periodiniam leidiniui. Sunku įsivaizduoti, kad idėją leisti periodinį leidinį būtų puoselėjęs Prószyński – apie jo aktyvesnę visuomeninę veiklą jokių žinių neturime. Be to, antrajame rašte, kuris datuotas, kaip jau minėta, 1866 m. gegužės 28 d., jau kritikojamas „Vilenskij vestnik“, – jo publikacijos nesukeliančios nieko daugiau, tik vietinių gyventojų „niūrias nuotaikas“⁵⁷. To nebuvo pirmajame rašte, kuris atsirado dar tuo metu, kai Kirkoras buvo „Vilenskij vestnik“ redaktorius. Be to, 1866 m. Kirkoras bandė gauti leidimą laikraščiuvi rusų kalba „Perechod“⁵⁸. Nors leidinio programoje kalbėta tik apie dvarų *perėjimą* į Rusijos vidaus gubernijų dvarininkų rankas⁵⁹, tačiau, matyt, nereikia atmesti galimybės, kad ir šiuo atveju galvota apie *perėjimą* į kitą konfesiją (stačiatikybę).

Išvardytų aplinkybių, mano supratimu, pakanka tvirtinti, jog prie šio projekto daugiau ar mažiau prisidėjo ir Kirkoras ar bent jau jo aplinka⁶⁰.

Lieka pats sunkus klausimas: kodėl Kirkoras inicijavo tokį projektą (jeigu tai iš tiesų buvo jo projektas) ar bent padėjo jį rengti? Prisiminus

⁵⁵ Vilniaus švietimo apygardos globėjo 1865 m. rugpjūčio 10 d. raštas Vilniaus generalgubernatoriui, LVIA, f. 378, ap. 121, b. 582, l. 1–4.

⁵⁶ [A. Kirkor?], Neįvardytas raštas, LVIA, f. 378, bs, 1864, b. 213, 1, l. 4.

⁵⁷ Neįvardyto autoriaus raštas „Apie dabartinę padėtį krašte“, 1866 m. gegužės 28 d., RFVA, f. 109, sa, ap. 2, b. 713, l. 43–44.

⁵⁸ S. Kirkor, *Przeszłość umiera dwa razy...*, p. 106.

⁵⁹ Susirašinėjimas dėl šio leidinio: LVIA, f. 378, bs, 1866 m., b. 191.

⁶⁰ Yra žinoma, kad daugelis sumanymų buvo ne vieno Kirkoro, bet apie jį susibūrusių Lietuvos visuomenės veikėjų bendri projektai. Kaip pavyzdį galima paminėti kad ir „Vilenskij vestnik“ patekimą į Kirkoro rankas. Anot Augusto Iwańskiego, Kirkoro kandidatūrą pasiūlė Eustachijus Tiškevičius ir jai pritarė kiti: A. Iwański, *Pamiętniki 1832–1876*, Warszawa, 1928, p. 71; Kirkoro salone šeštadieniais vykdavo įvairios diskusijos, neretai čia buvo aptariamas būsimų „Vilenskij vestnik“ numerių turinys: M. Stolzman, *Nigdy od ciebie miasto... Dzieje kultury Wileńskiej lat międzypowstaniowych (1832–1863)*, Olsztyn, 1987, p. 265.

Kirkoro biografiją, toks jo žingsnis neatrodo labai netikėtas. 4-ojo dešimtmečio pabaigoje–5-ojo pradžioje jis rašė tik rusiškai; viename laiške Kraševskiui netgi teigė apsisprendęs visiems laikams neberašyti lenkiškai⁶¹. Jeigu galima atsisakyti lenkų kalbos, tai kodėl to paties negalima padaryti su „lenkų“ religija? Taigi tam tikras pažiūrų ir net identiteto toks nepastovumas buvo būdingas šiam Lietuvos visuomenės veikėjui. Matyt, tam tikrą vaidmenį galėjo atlikti ir pragmatiški motyvai. Gavęs tokį valdžios „užsakymą“ Kirkoras būtų daugiau ar mažiau užsitikrinęs savo paties ateitį. Gali būti, kad situacijoje po sukilimo jam tai buvo pakankamai svarbus motyvas. Būtų sunku šiuo atveju įtarti, jog Kirkoras ar jam artimi žmonės, siūlydami šį projektą, tikėjosi apgauti valdžią ir išpešti naudos kraštui. Tokią mastymo logiką, turint omenyje ano meto realijas, būtų sunku suprasti.

Įteikta 2002 m. sausio mėn.

THE PROJECT OF THE CHURCH UNION (1865–1866)

Summary

There are no doubts that some Russian officials thought about the not too distant future when not a single Catholic would remain, at least among the common people, in these “ancient Russian” lands. Such a radical change could be achieved either by making a church union, i.e. making all the Catholics of this region Orthodox believers *in corpore*, or gradually, in other words, by encouraging or forcing individuals, or even better whole parishes, to convert to the dominating confession.

Relying primarily on the basis of archival sources, this article investigates an anonymous church union project, which was prepared in 1865 and 1866. The author of the project thought that a Russian Catholic Church should be created initially and this Church would serve as a transitional stage for making all the Catholics of the empire (excluding the Kingdom of Poland) Orthodox believers. A quite detailed plan of the creation of such a church is also presented, which would lead to not a single Catholic being left in the Russian empire (excluding the Kingdom of Poland) within twelve years.

No evidence was, however, found, that the idea to annex the Catholic Church in the Russian empire (excluding the Kingdom of Poland) was discussed by the Russian authorities. It is known for certain that the authorities did not try to implement this or similar ideas, although there were rumors that the authorities had such intentions. Keeping in mind the behavior of the authorities after the uprising of 1863–1864, one can suppose that the authorities of the Russian empire considered

---

⁶¹ M. Stolzman, *Czasopisma Wileńskie...*, p. 36.

such projects unreal and dangerous because they could again destabilize the situation in the Western region.

It is more difficult to answer the question of who authored this project. There are allusions in historical literature that such a proposal was given to the authorities by the Minsk nobleman Eustachijus Proszynskis. Archival data confirm this version. However, at the same time new data (for example, in the suggestions to implement such a project there are statements that Proszynskis was proposing similar projects) urged a search for other authors of this proposal.

The argumentation (the historical interpretation of the history of North-West region or, in other words, the former lands of the Grand Duchy of Lithuania as well as the mention and evaluation of some contemporary events) presented in the documents, in which the 1865–1866 project of the Church union was set forth, as well as certain circumstances in the second half of 1865–1866 and the transmission of the projects abroad suggest the conclusion that Adam Honory Kirkor could have been one of the initiators of this project.